

Visszatérve a kiállításra: két megállapítás kívánkozik tollunk alá az ott tapasztaltak nyomán: 1. Az új irányok vitathatatlan fölénye a mult századvégi akadémikus és impresszionista irányok fölött; 2. ennek ellenére a modern iskola mindinkább előtérbe lépő stagnációja. Beérkezett művészeink mintha csak egy istenáldotta boldog szigeten élének, tudni se akarnak a körülöttük tomboló viharról. A dolgok festői léte, érzelmeiknek lírai, sokszor csak szentimentális kitergetése: ez minden, amit adni tudnak s így — ellenére tehetségüknek és felkészültségüknek — inkább esztétikai, mint dokumentatív erejű alkotások kerülnek ki kezeik alól. (Hol van a magyar pikturában a társadalmi embernek egy olyan kemény kritikája, mint Goya, (vagy akár Picasso 1903. körüli) munkáiban?) A fejlődésmegkivánta emberi állásfoglalás helyett valami tompa rezignáltság hangulata ül munkáikon, a minden mindegy hangulata. Többé-kevésbé ugyanez áll a fiatalokra is. Jórészüik csak éveik számára fiatal, szellemük, fogalmi világuk, törekvéseik csak folytatása az előbb jellemzetteknek, vagy — ami még rosszabb — az olasz novecento üres, hideg neoklasszicizmusának.

Mindent összefogva: ez a kiállítás is, mely a háború utáni idők első nagyarányu kiállása, megerősíti azt, amit Kállai megállapított: „Pikturánk magyar, de polgárian magyar művészet. Sem a magyar paraszt, sem a magyar munkás élete, gondolat-, érzés-világa nem ölt testet benne.“

Reánk, a feltörő munkásosztály fiatal festőire vár e hiány pótlásának a feladata.

AZ ELLENTÉTEK AZONOSSÁGA

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

„A dialektika az arról szóló tan, hogy miként lehetnek az ellentétek azonosak és miként azonosak (miként válnak azonosakká), — milyen feltételek mellett azonosak egymásba átmenve, — miért kell az emberi értelemnek ezeket az ellentéteket nem halott, merev ellentétek, hanem eleven, feltételes, mozgékony, egymásba átmenő ellentéteként felfognia.“ (W. J. Uljanow: Jegyzetek Hegel „Wissenschaft der Logik“-jához.)

A formális logika és az azon alapuló „józan emberi ész“ számára, az ellenmondás logikai törvényénél fogva egy dolog, vagy egy meghatározott vagy valami más meghatározott dolog, de nem lehet egyszerre az egyik is és a másik is, nem lehet önmaga és ugyanakkor önmagának az ellentéte. Egy dolog vagy A vagy nem-A, mindakettő egyszerre nem lehet. Egy ember vagy férfi vagy nő; nem lehet egyszerre férfi is és nő is. A formális logika szerint A és nem-A, a férfi és a nő egymást kizáró merev különbözőségek, ellentétek. Ha valaki A-nak és nem-A-nak, a férfinak és a nőnek, ezeknek az ellentéteknek az azonosságát állítja, a formális logika szerint önmagában ellenmondó tételt állít fel. És a formális logika szerint az önmagának ellenmondó tétel hamis tétel, amely a valóságot helytelenül ábrázolja, amely nem alkalmas a valóságban való eligazodás elősegítésére, mert a valóságban nincsenek, nem lehetnek — az adott értelemben — ellenmondások.

Ezzel szemben a dialektika szerint minden ellentétes dolog ugyanakkor, amikor egymással ellentétes, egyben egymással azonos is.

A és nem-A, a férfi és a nő nemcsak ellentétesek, hanem azonosak is. A dialektika szerint, ahelyett, hogy az ellenmondásnélküliség volna a valóság helyes ábrázolásának a feltétele, a valóság helyes felismerésének és a benne való eligazodásnak éppen az a feltétele, hogy felismerjük ellenmondásos lényegét. A valóság helyes felismeréséhez és az abban való eligazodáshoz nem ellenmondásnélküli logikára van szükség a dialektika szerint, hanem ellenkezőleg, az ellenmondások logikájára, amelynek az ellentétek azonossága éppen alaptétele.

Az ellentétek azonosságának a dialektikai törvénye nemcsak az ellenmondás logikai törvényével helyezkedik szembe, hanem ugyanakkor szembe helyezkedik a formális logika másik alaptörvényével, az azonosság törvényével is. Az azonosság törvényénél fogva minden dolog azonos önmagával: $A=A$, egy meghatározott ember mindig azonos önmagával. Az ellentétek azonosságának dialektikai törvényéből azonban az folyik, hogy A sohasem $=A$ -val, egy meghatározott ember sohasem azonos önmagával, hanem A mindig ellentétes is A-val, egy meghatározott ember mindig különbözik is önmagától. Az ellentétek azonosságának dialektikai törvénye ugyanis, amikor a különbözők, az ellentétek azonosságát állítja, magában foglalja egyben azt a tételt is, hogy az azonos és az ellentétes, minthogy maguk is ellentétes meghatározások, egyben azonosak is. Ennélfogva nemcsak az ellentétes dolgok egyuttal azonosak is, hanem az azonos dolgok is egyuttal ellentétesek.

A dialektikának az az állítása is, hogy az ellentétek azonosak s viszont az azonosak ellentétesek, hogy $A=\text{nem-A}$ és $A \text{ nem}=A$, hogy a férfi és a nő azonosak, de egy meghatározott ember nem azonos önmagával, kétségtelenül beleütközik a „józan emberi ész“-be. Azonban: „A mindennapi polgári ész merevlábú taligáslova természetesen zavarban hőköl vissza az előtt az árok előtt amely a lényegét a megjelenéstől, az okot a következményektől elválasztja; ha azonban valaki az elvont gondolkodás igen szaggatott talaján akar hajtóvadászatra indulni, éppen ne üljön taligáslóra.“ (Engels, Beszámoló Marx „Kritik der Politischen Oekonomie“-járól.)

A józan emberi ész, a formális logika merevlábú taligáslova alkalmas bizonyos mértékig a mindennapi életben felmerülő feladatok megoldására, sőt bizonyos tudományos feladatok kezdő fokán való megoldására is, de annak már, aki ma a tudomány feladatait az elérhető legteljesebb pontossággal akarja megoldani, a dialektika paripájára kell felülnie.

A valóság milyen összefüggéseinek a felismerésén alapul az ellentétek azonosságának a dialektikai törvénye?

Ha képszerűen vetítjük magunk elé a valóságot, ahogy azt Hegel óta látjuk, a következő kép bontakozik ki előttünk: „Egy folyó és a víz cseppek ebben a folyóban. Minden egyes csepp helyzete, viszonya a többihez; összeköttetése a többivel; mozgásának az iránya; sebesség; a mozgás vonala — egyenes, görbe, köralakú, stb. — felfelé, lefelé. A mozgások összege. A fogalmak, mint a mozgás egyes oldalainak, egyes cseppeknek (dolgoknak), egyes sugaraknak, stb. ábrázolása. Körülbelül ez volna a világ képe Hegel Logikája szerint, persze a jó Isten és az abszolút nélkül.“¹

A folyónak és vizecseppjeinek a képe a valóság két, bennünket érdeklő alapvető vonatkozását fejezi ki. Az első abban áll, hogy minden

¹ Ez az idézet, éppúgy, mint a további, forrásukra nézve külön meg nem jelölt idézetek W. I. Uljanovnak a filozófiai írásaiból való.

dolog, tehát minden ellentétes dolog is, épp úgy beletartozik egy nagyobb egységbe, amint a folyó vízeseppjei beletartoznak a folyóba. A másik abban áll, hogy minden dolog — és a dolgok magasabb egységei is — épp úgy folytonos mozgásban, változásban vannak, mint a folyó és a vízeseppjei.

Nézzük közelebbről előbb az első vonatkozást. Az a tétel, hogy minden ellentétes dolog egy magasabb egységbe tartozik, fordítva is áll: minden egységes dolog ellentétekre hasad szét. „Az egységes széthasadása és ellenmondó alkatrészeinek a felismerése a dialektika... lényegét... teszi.“ Ezt a kettős összefüggést, az ellentétek egységét és az egységek ellentétekre való hasadását, fejezi ki az ellentétek egységének dialektikai törvénye, amely „a dialektika magva“, a dialektika alaptörvénye, mert kifejezi „az anyagi folyamat mindenoldalúságát és egységét.“ Minden dolog, jelenség, tárgy tehát belső ellentétek, ellenmondó törekvések, erők, oldalak összege és egysége. Minden dolog egymástól elválaszthatatlan és mégis egymást kizáró ellentétek egysége. Ennek az egységnek azután az a következménye az ellentétes dolgokra, meghatározásokra, minőségekre, oldalakra, tulajdonságokra nézve, hogy ezek nemesak kölcsönösen összefüggenek egymással, hanem átmennek egymásba, egymásba hatolnak, áthatják egymást, kölcsönösen egymásba olvadnak, átcsapnak egymásba, összeesnek egymással, feloldódnak egymásban. Az ellentéteknek ezt az utóbbi sajátosságát fejezi ki az ellentétek azonosságának a dialektikai törvénye, amelyben eszerint az ellentétek egysége nyilvánul meg. Az ellentétek azonosságának a törvénye azt a megállapítást foglalja magában, hogy minden ellentét csak viszonylagos, az ellentétes dolgok, ugyanakkor, amidőn ellentétesek, fenti sajátosságaiknál fogva egyben azonosak is.

Az ellentétes dolgok tehát nemesak egy más dolog magasabb egységébe tartoznak, hanem egyben, magasabb egységük alapján, viszonylag azonosak is, vagy másként: ellentéteségük csak viszonylagos. A dialektikában tehát az ellentétek egységének a törvényét kiegészíti az ellentétes dolgok viszonylagos azonosságának, röviden: az ellentétek azonosságának a törvénye. W. I. Uljanovnak a következő megállapításai ennek az utóbbi törvénynek az elismerését foglalják magukban:

„Nemesak az ellentétek egységéről van szó, hanem minden meghatározás, minden minőség, minden vonás, minden oldal, minden tulajdonság átmenéséről minden másba (az ellenkezőbe).“ — „Az ellentétek egysége annyi mint az ellentétek összeesése, az azonossága, hatás-egyenlősége.“

„A fogalmak kölcsönös függősége az ellentétek azonosságáig terjed.“ — „Minden fogalom, kivétel nélkül, kölcsönösen átmeny egymásba... A fogalmak ellentétesége viszonylagos, a fogalmak között fennálló ellentétek azonosak.“ — „A fogalmak minden oldal felé való egyetemes hajlékonysága, amely az ellentétek azonosságáig terjed — ez a lényege.“ — (Az aláhúzások a szerzőtől származnak).

Nem elegendő tehát az ellentétek egységének a törvényét felismerni, hanem az ellentétek azonosságának, vagyis az ellentétes dolgok, fogalmak, meghatározások, minőségek, vonások, oldalak, tulajdonságok viszonylagos azonosságának, ellentéteségük viszonylagosságának a törvényével is tisztában kell lenni. Az utóbbi törvényt, amely az előbbin alapul, néha Plechanov hatása alatt szem elől tévesztik, illetve nem ismerik fel, hogy az ellentétek azonosságának az így értelmezett törvénye csupán az egymást kölcsönösen átható ellentétek

általánosan ismert dialektikai törvényét fejezi ki a formális logika merev ellentésségi és azonossági fogalmai tagadásának az alakjában, de semmi összefüggésben nem áll az ellentétek azonosságának az idealisztikus filozófia által felállított formál-logisztikus elvével (amely pld. Schelling-gel a tudat és a lét, az alany és a tárgy teljes azonosságát tanítja).

Az ellentétek azonossága az egyes konkrét esetekben különböző, — fogalmilag megkülönböztethető, de a valóságban szintén egybeolvadó — formákban, fokozatokban fejeződik ki. A legegyszerűbb eset az, amidőn az ellentétes dolgok ellentétes tulajdonságaik, meghatározottságaik mellett, egységükből folyó azonos tulajdonságokkal, meghatározottságokkal is rendelkeznek. A és B ellentétes meghatározottságai két dolognak. Minthogy azonban mindkét dolog egyformán beletartozik egy C által meghatározott dolog őket összefogó magasabb egységébe, mindkét dologhoz hozzátartozik a C meghatározottság is. Az egyik dolog így A C, a másik B C. Férfi és nő ellentétek, ellentétes tulajdonságok összegei. De férfi és nő egyaránt emberek, egyaránt bele tartoznak az ember magasabb egységébe, így a férfinak nemcsak a nővel ellentétes férfias tulajdonságai vannak, hanem a nővel azonos emberi tulajdonságai is. Tehát férfi és nő azonos ellentétek, vagyis csak viszonylagos ellentétek, ellentétes tulajdonságaikat kiegészítik azonos tulajdonságaik.

Az ellentétek azonosságának egy másik formája, másik fokozata az amidőn az ellentétes dolgokban azonos meghatározottságok különböző mértékben találhatók fel s éppen az azonos meghatározottságok különböző mértéke állapítja meg ellentésségüket. A és B, két dolog ellentétes meghatározottsága itt az által különböznek, hogy az őket átfogó magasabb egységnek a meghatározottsága, C, különböző mértékben található fel A-ban és B-ban. Itt $A=CC$, $B=C$. Férfi és nő azért ellentétek, mert azonos emberi tulajdonságok, pld. a logikus gondolkozásra való készség vagy az érzelmi visszahatás ereje külső hatásokra, különböző mértékben vannak meg a férfiban és a nőben. De éppen ezért azonos ellentétek.

Vagy A és B meghatározottságok egyes elemei, a^1 , a^2 , a^3 és b^1 , b^2 , b^3 közül némelyek helyet cserélnek az A-val és B-vel meghatározott dolgok között, mert egyaránt a magasabb egység C meghatározottsága alá tartoznak. Itt A például a^1 , b^1 , b^2 lesz és B b^3 , a^2 , a^3 . Egy férfiban tulnyomóak lehetnek a nőies lelkitulajdonságok és egy nőben tulnyomóak lehetnek a férfias lelkitulajdonságok, mert a férfias és a nőies lelkitulajdonságok egyaránt emberi tulajdonságok. Férfi és nő itt olyan ellentétek, amelyeknek az azonosságát a mindennapi élet is felismeri, amidőn nőies férfiről és férfias nőről beszél.

Ebben az esetben A és B meghatározottságok poláris ellentétek lehetnek abban az értelemben, hogy a valóságban tisztán nem is léteznek, hanem itt csupán fogalmilag feltételezett elemeik a^1 , a^2 , a^3 és b^1 , b^2 , b^3 keverednek különböző arányokban. A itt csak azért A, mert tulnyomóak benne a fogalmilag A-hoz tartozó elemek, mert tartalma a^1 , a^2 , b^1 . Férfi és nő poláris ellentétek, mint kizárólagos ellentétek a valóságban tisztán nem léteznek és a férfit csak azért nevezzük férfinak, mert tulnyomóak benne a férfias tulajdonságok a nőies tulajdonságok rovására és a nőt csak azért nevezzük nőnek, mert tulnyomóak benne a nőies tulajdonságok a férfias tulajdonságok rovására. Itt az ellentétek, az emberi azonosság alapján, csupán az azonos emberi tulajdonságok különböző kombinációjában léteznek.

Az ellentétek azonosságának legmagasabb foka az, amidőn olyan

viszonyban állanak, hogy teljesen feloldódnak egymásban. Itt az egyik ellentét a másik állítmányává válhatik: „A véges végtelen, az egyes sok, a különös általános.“ (Hegel példái, Logik, I. kötet, 495. oldal.) Nézzük ezt az általános és a különös, az egyes ellentéténél, amely egyrészt C és másrészt A és B, az átfogó egység és oldalainak az ellentéte: „Ekként az ellentétek (az egyes ellentétes az általánossal) azonosak: az egyes csak abban az összefüggésben létezik, amely az általánoshoz vezet. Az általános csak az egyesben, az egyes által létezik. Minden egyes (egy vagy más módon) általános. Minden általános részecskéje vagy oldala vagy lényege az egyesnek.“ A férfi, az egyes, a különös csak abban az összefüggésben létezik, amely az általánoshoz, az emberhez vezet, férfi csak emberben létezik. Az általános, az ember, csak az egyesben, a férfiban és a nőben, az egyes által, a férfi és a nő által létezik. Az egyes, a férfi általános: az az ember is. Az ember, az általános, egy oldala az egyesnek, a férfinak. Tehát ember és férfi azonos ellentétek, az általános különös és a különös általános.

Mindaddig az ellentétek azonosságát csak a dolgok feltételezett nyugalmi állapotában, statikus vonatkozásában tekintettük. Az ellentétek azonossága azonban épp úgy érvényesül, ha a dolgokat folytonos mozgásukban, változásukban, tehát dinamikus vonatkozásban vizsgáljuk.

Minden létező létmódja a mozgás, a változás: „Nincsen anyag mozgás nélkül“, mondotta már Hegel (Naturphilosophie). Minthogy minden folytonosan változik, minden dolog minden pillanatban más, ugyanakkor, amikor megmarad önmagának. Egy meghatározott ember minden pillanatban más, ugyanakkor, amikor megmarad önmagának. Tehát azonos önmagával, de egyben ellentétes is önmagával. Az azonosak tehát ellentétesek. A nem = A, hanem = nem A=B. Ezen az összefüggésen alapul az azonosok ellentéteségének a dialektikai törvénye.

A mozgás, a változás, „a fejlődés az egységesnek egymást kizáró ellentétekre való szakadásában és ezeknek kölesönös vonatkozásában“ áll. Az ellentét, az ellenmondás „minden mozgás és elevenség gyökere, minden csak annyiban mozog... amennyiben önmagában ellenmondás van.“ (Hegel). A fejlődést azoknak a belső ellentéteknek, ellenmondó törekvéseknek, erőknak, oldalaknak a kibontakozása, harca hozza létre, amelyekre az egységes széthasad. A társadalom egysége pld. ellentétes érdekű osztályokra hasad szét és ezeknek az osztályoknak a harca a fejlődés hajtóereje. A fejlődés vonatkozásában az egyik ellentétes negációja a másik ellentétesnek, a pozitívnaak. És a fejlődésben a negatív ellentétest ennek az ellentéte követi, a negáció negációja. Az ember életfejlődésében a felnőtt negációja a gyermeknek és az agg negációja a felnőttnak, tehát a negáció negációja. A fejlődés tehát ellentétekben játszódik le s ezért „a negativitás... a belső forrása minden tevékenységnek, minden eleven és szellemi önmozgásnak. (a negativitás) a dialektikus lélek.“ (Hegel: Logik). A negativitás „a dialektika sava.“

Azonban „a negatív tételre... vonatkozólag a dialektikus felfogás megköveteli az egység felfedését, azaz az összefüggés felfedését a pozitív és negatív között, a pozitív feltalálását a negatívban“, mert a „negáció az összefüggés mozzanata, a fejlődés mozzanata a pozitív megtartásával“:

„Az egyetlen dolog, hogy a tudomány haladását elérjük — és aminek az egyszerű belátására lényeg szerint törekedni kell — annak a logikai tételnek a felismerése, hogy a negatív éppen annyira pozitív is vagy, hogy az önmagának ellentmondó nem oldódik fel az elvont

semiben, hanem lényeg szerint csak a maga különleges tartalmának a negációjában vagy, hogy az ilyen negáció nem akármilyen negáció, hanem annak a meghatározott dolgoknak a negációja, amely feloldódik, tehát meghatározott negáció, hogy tehát az eredményben lényeg szerint bennfoglaltatik az, amiből ered.” (Hegel).

A pozitív és a negatív, az ellentétek összefüggése, kölcsönös vonatkozása a fejlődésben abban áll, hogy mindketten egy egységes dolog fejlődésének belső mozzanatai: a fejlődés ugyanannak a dolognak „az ellenkezőbe való átváltozása”. „a fejlődés ellentétek egysége.” És az ellentétek egysége itt is abban nyilvánul meg, hogy az ellentétek, a pozitív és a negatív azonosak. Az ellentétek a fejlődésben is csak viszonylagosak; a fejlődés ellentétes mozzanatai, ugyanakkor, amikor ellentétesek, egyben azonosak is, nemcsak összefüggenek egymással, hanem kölcsönösen áthatják egymást, feloldódnak egymásban. A negáció nem semmisíti meg egyszerűen a negált ellentétet, hanem átváltoztatja és megtartja megváltozott alakban: „az eredményben lényeg szerint bennfoglaltatik az, amiből ered”; — az eredmény, amely egymást kizáró ellentéteket egyesít, azonos ellentétek összege, a régi benne van az újban. És a negáció negációja által a fejlődés visszatér a pozitívhez, mert a dialektikus mozgás éppen „oly mozgás, amely visszatér kiindulópontjához”; — a negáció negációja azonos a pozitívval. De viszont ez az azonosság távolról sem teljes azonosság, hanem egymást kizáró ellentétek azonossága, mert a negáció negációja csak viszonylagosan azonos a pozitívval; a negáció negációja magában foglalja megváltozott alakban mindazokat az ellentéteket, — a pozitívot és a negatívot épp úgy, mint a saját különleges vonásait, — amelyeken a dolog a fejlődés során átment. Minden teljes visszatérés a régihez csak látszat, a feltámadt régi teljesen új elemeket foglal magában. És a fejlődés szemléletében nem az azonosságok a lényegesek, hanem az ellentétek, nem az ellentétek azonossága, hanem az azonosak ellentétesége. Ugyanakkor, amíg az ellentét, az ellenmondás „minden mozgás és elevenség gyökere, az azonosság vele szemben csupán... a holt lét.” (Hegel).

A gyermek és a felnőtt ellentétek, a felnőtt a gyermek, a pozitív negációja. De a gyermek és a felnőtt egy őket átfogó magasabb egységnek, az ember életfejlődésének az egymást követő mozzanatai. És ennél fogva a gyermek, a pozitív és a felnőtt, a negatív egymást átható, egymásban feloldódó, azonos ellentétek. A felnőttben benne élnek megváltozott alakban gyermekkorának összes benyomásai, összes tapasztalatai, a felnőtt egyéniségében gyermeki vonások is továbbélnek. Az agg a felnőttnek, a pozitív negációjának a negációja, az aggság „második gyermekkor”, visszatérés a gyermekségbe, a pozitívhoz, a kiindulóponthoz. A gyermek és az agg azonosak. De azonosságuk csak ellentétek azonossága, mert a gyermekkorba visszatért aggastyán más, mint a gyermek, aki volt, a gyermeki vonások megváltozott alakban ujulnak meg benne és az utóbbiak alakját meghatározza a felnőtt kor minden benyomása is. És az emberi egyén egész életfejlődése az életkorok ellentétjeiben való mozgásban áll, amelyhez az egyéniség azonossága csupán egységes alapot szolgáltat.

A valóság vizsgálata egyaránt igazolja az ellentétek azonosságának a dialektikai törvényét a formális logikával, a „józan emberi ész”-szel szemben, akár statikus, akár dinamikus vonatkozásban szemléljük a valóságot. „A régi metafizika számára meghaladhatatlan ellentétek”-ről ma már tudjuk, hogy ezek az ellentétek csak viszonylagosan érvényesek. (Engels: Feuerbach 41. o.) Kérdés azonban, hogy milyen viszonyban állanak egymáshoz az ellentétek azonosságának a dialektikai tör-

vénye és az ellenmondás formál-logikai törvénye, amely a valóságban merev, meghaladhatatlan ellentéteket lát? — „A kutatás és a gondolkodás régi módszerének, amelyet Hegel metafizikainak nevez, amely legfőként adott, szilárd állagoknak, dolgoknak vizsgálatával foglalkozott és amelynek nyomai még mindig kísértének az elmékben, a maga idejében meg volt a komoly történeti jogosultsága.“ (Engels: Feuerbach 4. o.)

A formális logika kidolgozása alacsonyabb, bár szükségszerű fokát képezi annak a folyamatnak, amellyel az ember a világ valóságára eszmél. Az ember, az érzéki benyomásoknak reázduló tömegéből, amelyeknek az összessége visszatükrözi a konkrét és tényleg egységes valóságot, először csak az azonosságokat ismeri fel, amelyeket merev ellentétbe állít a nem-azonosokkal, a különbözőkkel és a különbözőket kiszakítja egységes összefüggésükből, az azonosakat elszigeteli a folytonos változás folyamatából. A megismerés folyamatának ez a szükségszerű első lépése. Ugyan az emberi elme, a megismerés fejlődésével, felismer egyes egységeket, amelyekbe az ellentétek beletartóznak és felismeri egyes azonosak változásait. A valóság megismerésének, a tudománynak a fejlődése a konkrét tárgyak ismeretét mindig újabb általános meghatározottságaik felismerésével gyarapítja és minden ilyen lépés a konkrét tárgyat újabb és újabb egységek alá vonja, ami által mindig újabb és újabb ellentétek vonódnak egy egység alá. A férfi és a nő emberek; a férfi és a nő, az ember, az állatvilághoz tartozik; a férfi és a nő, az emberek, az állatok élőlények, — mindezek a tételek, újabb és újabb meghatározásaikkal, más és más ellentéteket vonnak magasabb egység alá. A mindennapi élet is felismeri fokozatosan egyes ellentétek azonosságát, aminek a példáit láttuk a „nőies férfi“, a „férfias nő“, az aggság, mint „második gyermekkor“ közkeletű fogalmaiban. A formál-logisztikus és a dialektikus gondolkodás sem merev ellentétek, melyek közül az első véget ér ott, ahol a második kezdődik, hanem szintén kölesönösen áthatják egymást az egynedik és a korok gondolkodásában. És a dialektikus logika szabályait is lehet épp úgy öntudatlanul alkalmazni, mint a formális logika szabályait. De mint-hogy ezt az előrehaladó folyamatot ezen a fokon nem kíséri még logikai előfeltételeinek a tisztázása, minthogy logikai előfeltételei itt még nem általánosulnak tudományos alapon s az egész szellemi folyamat a formális logika kategóriáiban játszódik még le, a gondolkodás következményeit sem vonja még le egészükben és a jelenségek egész területén. Ez azután arra vezet, hogy a gondolkodás végül is fennakad egyes meghaladhatatlan ellentétekben, az ellenmondásokat kerülve, megoldhatatlan ellenmondásokba bonyolódik, hamis kérdések és hamis megoldások utvesztőjében tévelyeg. És a dolgok, a világ egységét, amelyet a szükségszerű kezdő fokon egymástól elszigetelt, ellentétes elemekre választott szét, nem képes többé helyreállítani, vagy ha helyreállítja, széjjelszedett darabjaiból külsőlegesen állítja csak össze, tehát a részek elkülönözését tényleg továbbra is fenntartja ahelyett, hogy a részeket, egyetemes belső összefüggésükben, egymás áthatásában, az eredeti egységből vezetné le. „A nehézséget mindig egyedül a gondolkodás (módja) okozza, mert a tárgynak a valóságban összekapcsolt mozzanatait megkülönböztetésükben elválasztja egymástól.“ (Hegel: „Geschichte der Philosophie“, I. kötet, 296. o.)

A „józan emberi ész“ a formális logikának ezen a kezdő fokon áll még, ezen a logikai alapon fejlődött ki Newton-nal a mechanikai természettudomány. Ezen az alapon állott az idealista metafizika, a mechanisztikus vulgármaterializmus, itt tart még ma is a polgári tár-

sadalomtudomány, a polgári vulgärökonómia, a polgári — és benne a szociáldemokrata — politika és a modern természettudomány sem szabadt fel még a formális logika kategóriáinak uralma alól. Sőt a formális logika ma egyenesen polgári osztálytan jellegét öltötte fel, amelyet a polgári gondolkodás nem is képes végérvényesen meghaladni, mert a formális logika az azonos, tehát változatlan dolgok tana s ennél fogva a változatlan társadalom tana is és így meghaladása a polgári rend szellemi meghaladásával egyértelmű. A formális logikában való megakadás így csak egyik megnyilvánulása a polgári gondolkodás osztályérdekben gyökerező általános képtelenségének arra, hogy a tudományt egy bizonyos fokon túl fejlessze.

A formális logika csupán addig alkalmas eszköz a valóságban való eligazodásra, ameddig a kitűzött feladatok megoldásához elegendő a dolgokat csak mint azonosakat és csak mint ellentéteket tekinteni. Az azonosság és az ellentéteesség tényleg a valóság elemeit képezik s ezért addig, amíg a kitűzött feladatok megoldását nem befolyásolja az ellentétek azonossága és az azonosok ellentéteessége, ezek a feladatok megoldhatók. Ha arról van szó, hogy egy országban csak a férfiakat illeti meg választójog, teljesen tisztában lehetek ennek a jogszabálynak a következményeivel, ha nem is tudom, hogy férfi és nő csak viszonylagos ellentétek. Mihelyt azonban a kitűzött feladatok helyes megoldásának feltétele az ellentétek azonosságának vagy az azonosok ellentéteességének a felismerése, a formális logika már alkalmatlan eszközzé változik át, mert kategóriái csak tökéletlenül, leegyszerűsítve, széjjelszakítva, durván ábrázolják a valóságot. Ha egy elsőrendű logikai készséggel rendelkező munkatársra van szükségem és mindössze abból indulok ki, hogy a logikai készség „férfi-tulajdonság”, ki vagyok téve annak, hogy egy kiváló női munkatársról fogok lemondani egy értéktelenebb férfimunkaerő kedvéért. Az ilyen természetű és pláne az elvont, bonyolult tudományos feladatok kielégítő megoldásához elkerülhetetlenül szükséges a — hegeli idealista formájából talpára állított materialista — dialektika, amely helyreállítja az élő, a mozgás folytonosságát, az összekapcsoltak egységét, amelyeket a durva, leegyszerűsítő formál-logikai fogalmi ábrázolás széjjelszakított.

Mindebből azonban az is következik, hogy a dialektikus felfogás nem tekinti egyszerűen a formális logikát hamisnak, a dialektikus logikát pedig igaznak. A dialektikus felfogás szerint, mint minden egyéb dolog, „az igazságfolyamat” is, csak véges része a megismerés végnélküli, előrehaladó folyamatának: „(A megismerésnek) ez az előrehaladása úgy határozódik meg, hogy egyszerű meghatározásokkal kezdődik és a következők mindig gazdagabbak és konkrétebbek lesznek. Mert az eredmény magában foglalja kezdetét és létrejötté új meghatározással gazdagította. Az általános az alap; ezért az előrehaladást nem úgy kell tekinteni mint haladást az egyik mástól a másik más-hoz. Az abszolút módszernél a fogalom fennmarad más voltában, az általános a különösen, az ítéletben és a valóságban; korábbi tartalmának egész tömegét felemeli a további meghatározás minden fokára és dialektikus előrehaladásában nemesak semmit el nem veszít, hanem minden mozzanatát magával viszi és önmagában gazdagodik és sűrűsödik.” (Hegel: Wissenschaft der Logik“ II. kötet, 502. o.).

Az igazság fejlődésére is az áll, ami minden létező fejlődésére; a dialektikus fejlődésben a régi nem tűnik el nyom nélkül, hanem fennmarad az újban másvoltában. A formális logika is a valóság elemeire támaszkodik, csupán egy durván leegyszerűsített, túl általános, nem

eléggé konkrét valóság elemeire. A dialektikus logika pedig, amely a bonyolult valóság mélyebb, konkrétabb ismeretén alapul, „magában foglalja kezdetét”, a formális logikát, amelyet „új meghatározásokkal gazdagított”, a maga konkrétségében magában foglalja a formális logika általánosságait amint minden különös magában foglalja a hozzá tartozó általánosságokat. A dialektika az igazat és a hamisat sem tekinti egymást kizáró merev ellentéteknek, hanem csupán oly’ ellentéteknek, amelyek egyben azonosak is: „Tudjuk, hogy az ellentétek csak viszonylagosan érvényesek, hogy a ma igaznak megismertben benne rejlik a később megnyilvánuló hamis oldala, éppen úgy, mint a ma hamisnak megismertben az a része, amelynél fogva az azelőtt igaz volt.” (Engels: „Feuerbach” 41. oldal.)

(Befejezése a következő számban.)

565 oldal

FRIEDRICH ENGELS: TIDMANN UR

— Ó dán népballada —

Korán reggel, hogy kélt a nap,
Tidmann ur öltözik ágya előtt,
csinos ingét veszi, nézi magát.
Ez tetszik a süderieknek.

Csinos ingét veszi, nézi magát,
szép, zöld volt rajta a selyemkabát,
keeskebőr esizmája, abbabujik,
ez tetszik a süderieknek.

Keeskebőr esizmája, abbabujik,
csatolja aranyos sarkantyúit,
a süderharde-i thingbe * ugy
megyen.
Ez tetszik a süderieknek.

A süderhardei thingbe ugy
szabad paraszton hogy adót
vegyen.
Minden eke után hét véka rozsát.
Ez tetszik a süderieknek.

Minden eke után hét véka rozsát,
a makkos erdőből negyedik kocát.
Föláll erre az öreg.
Ez tetszik a süderieknek.

Föláll erre az öreg.

Közülünk senki nem adja meg.
S mielőtt az adót odafizetjük,
ez tetszik a süderieknek.

S mielőtt az adót odafizetjük,
a thingbe’, férfiak maradjunk
együtt!
Ti süderharde-i paraszton,
álljunk karikábal
Ez tetszik a süderieknek.

Ti süderharde-i paraszton,
álljunk karikába,
Tidmann urat élve nem viszi lába!
Az első ütést az öreg ütötte.
Ez tetszik a süderieknek.

Az első ütést az öreg ütötte,
vele Tidmann urat a földre ütötte.
Ott hever Tidmann ur, vére
ömölhet,
ez tetszik a süderieknek.

Ott hever Tidmann ur, vére
ömölhet,
szabadon jár eke fekete földet,
szabadon járja a koca a makkost.
Ez tetszik a süderieknek.

Németből: József Atilla

*Thing = gyűlés.